

**სოციალური ინოვაციები სოფლის მეურნეობაში. სასოფლო-სამეურნეო
კოოპერატივები ევროკავშირსა და დანარჩენ მსოფლიოში:
ორიენტირები საქართველოსთვის**

ლევან დადიანი

*სოფლის მეურნეობისა და სასურსათო უსაფრთხოების პოლიტიკის პროგრამის
მენეჯერი, OXFAM-ENPARD*

1. შესავალი

საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის სისტემის დანერგვისა და განვითარების გარდაუვალი საჭიროების შესახებ აქტიური საუბარი და განხილვა ქვეყანაში წარმოდგენილ საერთაშორისო დონორ ორგანიზაციებსა და განვითარების სააგენტოებს შორის 2012 წლის გაზაფხულის მიწურულს დაიწყო; მას შემდეგ, რაც ევროკავშირის დაკვეთით გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციამ (FAO) ჩაატარა და გამოაქვეყნა კვლევა (Toloraia, Angelowski, 2011), რომლის თანახმადაც საქართველოში სოფლად არსებულ 800,000-მდე მცირე ოჯახურ მეურნეობას დარგის მიმართ არსებული ულტრა-ლიბერტარიანული სახელმწიფო პოლიტიკის შენარჩუნების პირობებში, მოკლე და საშუალოვადიან მომავალში სრული კოლაფსი ემუქრებოდა, რაც თავის მხრივ გამოიწვევდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების შემდგომ დაცემას, სურსათის იმპორტზე ქვეყნის დამოკიდებულების კიდევ უფრო გაზრდას, ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების სტატუსის კიდევ უფრო გაუარესებას, სოფლად მოსახლეობის შემდგომ გადარიბებასა და სოფლიდან ქალაქად მიგრაციული პროცესების დაჩქარებას. გვერდითი ეფექტის სახით ამას დაემატებოდა სოფლად „ფეოდალიზაციის“ პროცესების აქტივაცია, ხოლო მსხვილი ბიზნესის მხრიდან – მონოპოლისტური პრაქტიკის დანერგვა.

კვლევის რეკომენდაციების თანახმად, აღნიშნული საშიშროებების თავიდან ასაცილებლად ქვეყნის განვითარების ერთ-ერთ აუცილებელ საპროგრამო და პოლიტიკის პრიორიტეტად მთავრობისთვის სოფლად კოოპერაციული სისტემების დანერგვა-განვითარება დასახელდა, თუმცა, მაგ დროისთვის (2012 წლის დასაწყისი), აღნიშნულის განსახორციელებლად არც სათანადო პოლიტიკური ნება არსებობდა და არც შესაბამისი საკანონმდებლო-სარეგულაციო ბაზა.

აღნიშნულის თანადროულად, საქართველოში ევროკომისიის დელეგაციის მიერ შემუშავდა სპეციალური პროგრამა „საქართველოში ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა სოფლის მეურნეობისა და სოფლად განვითარების მხარდაჭერისთვის“(ENPARD). პროგრამის მიზანია

ხელი შეუწყოს საქართველოში ბიზნესზე ორიენტირებულ ფერმერების ჯგუფების განვითარებას. დარგში ამ მიმართულებით, პირდაპირი ინვესტიციების ხელშეწყობის გარდა, პროგრამაში გათვალისწინებულია სახელმწიფო ბიუჯეტის მხარდაჭერა სასოფლო-სამეურნეო დარგში შესაბამისი უწყებრივი სტრუქტურების განვითარებისა და სათანადო სახელმწიფო პროგრამების შემუშავების მიმართულებით, თუმცა აღნიშნული საბიუჯეტო მხარდაჭერის მისაღებად აუცილებელ წინაპირობად დასახელდა საქართველოს პარლამენტის მიერ „სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების შესახებ“ კანონის მიღება.

„სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების შესახებ“ საქართველოს კანონის პროექტის პირველადი ვერსია სოფლის მეურნეობის დარგის დონორთა საკოორდინაციო საბჭოს (DCG) ფარგლებში სხვადასხვა უცხოელი და ადგილობრივი ექსპერტის მიერ შემუშავდა, თუმცა ნიშანდობილია, რომ საქართველოს მაშინდელი მთავრობის არც ერთ უწყებას აღნიშნულ პროცესში რამდენადმე ქმედითი მონაწილეობა არ მიუღია და არც ინტერესი გამოუხატავს, მიუხედავად იმისა, რომ კანონპროექტის შემდგომ განხილვაში, ადგილობრივ და ეროვნულ დონეზე, სამოქალაქო საზოგადოებამ ფრიად აქტიური მონაწილეობა მიიღო. აღნიშნული, სხვა მრავალ ფაქტთან ერთად, დამატებით ადასტურებს იმას, რომ მიუხედავად სასოფლო-სამეურნეო დარგში და სოფლად არსებული სავალალო მდგომარეობისა, მთავრობისთვის იგი ქვეყნის განვითარების რამდენადმე საგულისხმო პრიორიტეტს საერთოდ არ წარმოადგენდა.

2012 წლის პირველი ოქტომბრის საპარლამენტო არჩევნებმა ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების დღის წესრიგი მკვეთრად შეცვალა. სოფლის მეურნეობა ერთ-ერთ უმთავრეს დარგად, ხოლო სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის სისტემის დანერგვა-განვითარება ერთ-ერთ უმთავრეს პრიორიტეტულ მიმართულებად იქნა აღიარებული. მთავრობამ შეიმუშავა და ამჟამად ახორციელებს სოფლად ხვნა-თესვის სამუშაოებისა და სასოფლო-სამეურნეო კრედიტებზე საპროცენტო სარგებლის სუბსიდირების პროგრამებს. სახელმწიფო ბიუჯეტში სოფლის მეურნეობის დარგისთვის ასიგნებები თითქმის ხუთჯერ გაიზარდა. 2013 წლის ივლისში ერთწლიანი აქტიური სამოქალაქო და უწყებრივი განხილვების უპრეცედენტოდ საჯარო პროცესის შედეგად, საქართველოს პარლამენტმა ერთხმად მიიღო კანონი „სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების შესახებ“. ამასთანავე ხელი მოეწერა, დამტკიცდა და განხორციელება დაიწყო პროგრამამ „საქართველოში ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა სოფლის მეურნეობისა და სოფლად განვითარების მხარდაჭერისთვის“ (ENPARD).

მიუხედავად აღნიშნული პოზიტიური ძვრებისა, სოფლად ეკონომიკისა თუ მთლიანობაში სასოფლო-სამეურნეო დარგის გამოცოცხლების კუთხით რაიმე წარმატებაზე საუბარი ნაადრევია. მართალია, საკანონმდებლო დონეზე მცირე გლახობის, როგორც სოფლად

ეკონომიკური განვითარების მთავარი მამოძრავებელი ძალის, ინტერესები წინა პლანზე არის წამოწეული, თუმცა განვითარების პროცესის უზრუნველსაყოფად მხოლოდ საკანონმდებლო მხარდაჭერა საკმარისი ნამდვილად არ არის. „სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების შესახებ“ კანონის ეფექტიანი განხორციელების უზრუნველსაყოფად აუცილებელია გრძელვადიანი ეროვნული პოლიტიკის შემუშავება და განხორციელება, რასაც საკმაოდ საგულისხმო ექსპერტიზა, ცოდნა, გამოცდილება და სხვა სათანადო რესურსი სჭირდება.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია მოკრძალებული წვლილი შეიტანოს სოფლად კოოპერატიული სისტემის დანერგვა-განვითარების მხარდაჭერის გრძელვადიანი ეროვნული პოლიტიკის გააზრებასა და შემუშავებაში.

2. რა არის კოოპერატივი და წარმოადგენს თუ არა იგი ინოვაციას საქართველოსთვის?

თანამედროვე ქართულ საზოგადოებაში კოოპერატივის ცნების მრავალგვარ და ურთიერთგამომრიცხავ განმარტებას შეხვდებით. ზოგი მას კოლმეურნეობებთან და საბჭოთა მეურნეობებთან აიგივებს, ზოგი „ცეკავშირთან“ და „პერესტროიკის“ პერიოდში დაშვებულ კერძო წარმონაქმნებთან - ე.წ. „პერესტროიკის კოოპერატივებთან“, თუმცა ვერც ერთი მათგანი ამ ცნების ნამდვილ დეფინიციას ვერ უახლოვდება. ცნებათა ამგვარ აღრევას თავისი ობიექტური მიზეზი გააჩნია, ეს მიზეზია სოციალურ-ეკონომიკური საქმიანობის ორგანიზების ამგვარ სისტემასთან მიმართებაში პრაქტიკული გამოცდილების არქონა. საქმე იმაშია, რომ კოოპერატიული სისტემა სოციალისტური გეგმიური ეკონომიკის პირობებში ვერ განვითარდებოდა, რადგან თავისუფალი ბაზრის პირობებში ის წარმოადგენს მწირი ეკონომიკური ბაზის მქონე დაბალკონკურენტუნარიან კერძო საწარმოო ძალთა თავდაცვით რეაქციას და მსხვილი, ძლევამოსილი კორპორატიული კაპიტალის საპირწონეს.

დასავლეთ ევროპაში, დაახლოებით ორი საუკუნის წინ, ინდუსტრიული რევოლუციის გვიანდელ პერიოდში, როდესაც არნახული ტექნიკური პროგრესის შედეგად განვითარდა კერძო მრეწველობა, რამაც თავის მხრივ ხელი შეუწყო მსხვილი კორპორატიული კაპიტალის დაგროვებას, წარმოიშვა ინტერესთა კონფლიქტის საშიშროება მსხვილ კაპიტალსა და მცირე საწარმოო ძალთა (მაგ. გლეხური/საოჯახო მეურნეობები) შორის. კერძოდ, კორპორატიული კაპიტალის ინტერესს წარმოადგენდა იაფი და ამასთანავე ხარისხიანი, მასშტაბური და სტაბილური შრომითი და სანედლეულო ბაზის არსებობა, მცირე საწარმოო ძალები კი ცდილობდნენ მათ ხელთ არსებული ძირითადი საწარმოო საშუალებების შენარჩუნებას, მაღალხარისხიანი პროდუქციის წარმოების თვითღირებულების მინიმიზაციასა და მისი

რეალიზაციისთვის სტაბილური და მომგებიანი ბაზრების უზრუნველყოფას. ამ პირობებში ცალ-ცალკე მოქმედი „გათითოკაცებული“ მცირე მეურნეობები/საწარმოები ვერანაირად ვერ უზრუნველყოფდნენ ვერც კორპორატიული სექტორის მოთხოვნილებების შესრულებას და ვერც საკუთარ დამოუკიდებლობასა და მდგრადობას შეინარჩუნებდნენ მსხვილი კაპიტალის ბუნებრივი ზეწოლის პირობებში. ამდენად, მცირე მეურნეობები/საწარმოები დადგნენ ეკონომიკური საქმიანობის ორგანიზების ისეთი სისტემის განვითარების საჭიროების წინაშე, რომელიც ერთსა და იმავე დროს:

- უზრუნველყოფდა ინდივიდუალური/საოჯახო მეურნეობების თვითმყოფადობას, დამოუკიდებლობას და მათ მფლობელობაში არსებული მატერიალურ-ტექნიკური და ეკონომიკური ბაზის შენარჩუნებას;
- ხელს შეუწყობდა პროდუქციის წარმოების თვითღირებულების მაქსიმალურად შემცირებას;
- უზრუნველყოფდა ხარისხიანი საწარმოო კომპონენტებისა და წარმოების მოწინავე ეფექტიანი ტექნოლოგიების ხელმისაწვდომობას;
- ხელს შეუწყობდა პროდუქტიულობისა და ხარისხის მუდმივ გაუმჯობესებას; ე.ი. უზრუნველყოფდა სარეალიზაციო ბაზრებზე მისი პროდუქციის სავაჭრო პოზიციების გაძლიერებასა და გამყარებას;
- უზრუნველყოფდა მსგავსი პრობლემებისა და გამოწვევების წინაშე მდგარ მეურნეობათა/საწარმოთა/მეწარმეთა შორის თანასწორუფლებიანობის, ერთობის, ურთიერთდახმარებისა და სოლიდარობის პრინციპების დამკვიდრებას.

სწორედ ზემოთ ჩამოთვლილი გამოწვევების საპასუხოდ განვითარდა წარმოებისა და სოციალურ-ეკონომიკური თანაცხოვრების იმ დროისთვის სრულიად ახალი და უნიკალური ფორმა - კოოპერატივი (ლათინურად co-operatio - თანაქმედება, თანამშრომლობა).

კოოპერაციულ საწყისებზე დაფუძნებული ორგანიზაციის უნიკალურობა იმაში მდგომარეობს, რომ იგი თავის თავში მოგებაზე ორიენტირებული ბიზნეს ორგანიზაციისა და სოციალური საწარმოს ნიშან-თვისებებს აერთიანებს. ბიზნეს ორგანიზაციის მსგავსად, კოოპერატივის წევრები ფლობენ პაის, თუმცა თითოეულ წევრზე გაპიროვნებული პაის ოდენობა განსაზღვრავს მხოლოდ დივიდენდის ოდენობას და არა წევრის უფლებამოსილებას ორგანიზაციის მართვაში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, თუ სააქციო ან შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების შემთხვევაში მეპაიეთა სამმართველო ხმების რაოდენობა თითოეულ მეპაიეზე მისი პაის ოდენობის პროპორციულია, კოოპერატივის შემთხვევაში, წევრს, მიუხედავად მის საკუთრებაში არსებული პაის ოდენობისა, აქვს მხოლოდ ერთი ხმა. ამ პრინციპს მართვის დემოკრატიული კონტროლის

სისტემა ეწოდება (ე.წ. „ერთი წევრი - ერთი ხმა“), მისი მეშვეობით კოოპერატივის წევრები ერთი მხრივ თავს იცავენ მსხვილი კაპიტალის მონოპოლისტური ინტერვენციისგან და მეორე მხრივ უზრუნველყოფენ სოციალური სამართლიანობის, ერთობისა და თანასწორუფლებიანობის დაცვას.

გარდა ამისა, სპეკულაციური პრაქტიკის თავიდან ასაცილებლად, რაც მსხვილი კაპიტალის მონოპოლისტური ინტერვენციის საფუძველს წარმოადგენს, როდესაც ერთი კონკრეტული მეპაიე შესაძლებელია მხოლოდ თანხის დაბანდებითა და დივიდენდების მიღებით შემოიფარგლოს (როგორც შპს-სა და/ან სააქციო საზოგადოების შემთხვევაში), კოოპერატივის წევრები თანხმდებიან, რომ წევრად კოოპერატივში მიიღება ინდივიდი, რომელიც **ეკონომიკურ მონაწილეობას** ლეგულობს კოოპერატივის საქმიანობაში, ანუ კოოპერატივის კაპიტალის ფორმირებაში მონაწილეობის მიღების გარდა, ეწევა შრომით საქმიანობას, ქმნის გარკვეულ პროდუქციას და ამ პროდუქციის საწარმოებლად, მისთვის დამატებითი ღირებულების შესაქმნელად და ხელსაყრელი სარეალიზაციო ბაზრების მოსაპოვებლად იყენებს კოოპერატივის სერვისებს. კოოპერატივის კიდევ ერთ-ერთ ფუნდამენტურ პრინციპს **ღია და ნებაყოფლობითი წევრობა** წარმოადგენს. ამ პრინციპის დასაცავად, როგორც წესი, კოოპერატივების წევრები თანხმდებიან, რომ არაწევრთათვის სერვისის გაწევა შესაძლებელია, თუმცა გარკვეულ ზღვრამდე, რაც კოოპერატივის წლიური ბრუნვის გარკვეულ პროცენტს (ყველაზე ხშირად 20-30%) არ უნდა აჭარბებდეს. აღნიშნული მექანიზმით იქმნება ორმხრივი მოტივაცია: ერთი მხრივ, კოოპერატივი დაინტერესებულია წევრთა რაოდენობის გაზრდით, რაც მისთვის ეკონომიკური ბაზისა და კლიენტურის ზრდას ნიშნავს, ხოლო, მეორე მხრივ, არაწევრი ინდივიდი დაინტერესებულია გახდეს კოოპერატივის წევრი, რაც მას საშუალებას აძლევს შეუზღუდავად ისარგებლოს კოოპერატივის მიერ შეთავაზებული სერვისით.

კოოპერატივის ფუნდამენტური საოპერაციო პრინციპების ზემოთ აღწერილი ერთობლიობა ქმნის მომგებიანი ბიზნეს ორგანიზაციისა და სოციალური საწარმოს უნიკალურ სინთეზს. სამართლებრივი ფორმითა და საქმიანობის მიმართულებებით კოოპერატივი მოგებაზე ორიენტირებულ ბიზნეს ორგანიზაციას წარმოადგენს, თუმცა მმართველობის დემოკრატიული სისტემა, წევრთა ეკონომიკური მონაწილეობის აუცილებლობა და მათი რაოდენობის ზრდისკენ მიმართული სამოტივაციო სქემები კოოპერატივს უმთავრესად წევრთა მოგებაზე ორიენტირებულ სერვის ორგანიზაციად აყალიბებს და არა კორპორატიული კაპიტალის გენერირების პლატფორმად, როგორც ეს ხდება შეზღუდული პასუხისმგებლობის ან სააქციო საზოგადოების შემთხვევაში.

კოოპერაციული სისტემის წარმოშობისა და განვითარების თითქმის ორასწლიან პერიოდში ამ მოძრაობამ გლობალურ მასშტაბს მიაღწია და მეცნიერულ-დისციპლინარული ჩარჩოებშიც მოექცა. ჩამოყალიბდა კოოპერატივების მრავალი ეროვნული და საერთაშორისო გაერთიანება, რომელთა ძირითადი მიზანი კოოპერატიული პრინციპებისა და კოოპერატიული ორგანიზაციების ინტერესთა დაცვაა. სწორედ მათ 1995 წელს მიიღეს ე.წ. „კოოპერატივების იდენტობის განაცხადი“, რომელშიც ჩამოყალიბებულია კოოპერატიული პრინციპების განსაზღვრება და განმარტებები, რასაც შეუერთდა მსოფლიოს მრავალი ქვეყანა.

ამგვარად, ზემოთ ნათქვამიდან გამომდინარე კოოპერატივი წარმოადგენს ინდივიდთა ნებაყოფლობით საწყისებზე შექმნილ ავტონომიურ გაერთიანებას, რომლის მიზანია დააკმაყოფილოს წევრთა ერთობლივი სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული მოთხოვნილება საჭიროებანი საერთო მფლობელობაში არსებული და დემოკრატიული მართვის პრინციპებზე დაფუძნებული სამეწარმეო საქმიანობის გზით (ICA, 1995).

კოოპერატივის საყოველთაოდ აღიარებული ფუნდამენტური საოპერაციო პრინციპებია:

ნებაყოფლობითი და ღია წევრობა - კოოპერატივი ნებაყოფლობითი ორგანიზაციაა; მისი წევრი შეიძლება გახდეს ნებისმიერი ინდივიდი სქესის, რასის, რელიგიური რწმენის, სოციალური წარმოშობის, პოლიტიკური შეხედულებების მიუხედავად, რომელსაც აქვს მისი მომსახურებით სარგებლობის სურვილი და რომელიც მზად არის აღიაროს მის წევრობასთან დაკავშირებული ვალდებულებები.

წევრთა მართვის დემოკრატიული სისტემა - კოოპერატივი დემოკრატიული ორგანიზაციაა, რომელიც იმართება პრინციპით: „ერთი წევრი - ერთი ხმა“. კოოპერატივის წევრთა მიერ არჩეული წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების მქონე პირები ანგარიშვალდებულები არიან წევრთა წინაშე.

წევრთა ეკონომიკური მონაწილეობა - წევრები დემოკრატიული პრინციპების თანახმად, მონაწილეობას იღებენ კოოპერატივის კაპიტალის ფორმირებასა და მართვაში. ამ კაპიტალის გარკვეული ნაწილი კოოპერატივის წევრთა ერთობლივ საკუთრებას წარმოადგენს. წევრობის ერთ-ერთი წინაპირობაა კოოპერატივის კაპიტალის ფორმირებაში მისი მონაწილეობა. წევრთა ერთობლივი გადაწყვეტილებით კოოპერატივის მოგების განაწილება ხორციელდება შემდეგი მიზნებისთვის: (ა) კოოპერატივის განვითარება, (ბ) რეზერვების ფორმირება, რომლის გარკვეული ნაწილი განაწილებას არ ექვემდებარება, (გ) წევრებისთვის დივიდენდების განაწილება კოოპერატივის კაპიტალის ფორმირებაში მათი მონაწილეობის

პროპორციულად, აგრეთვე წევრთა გადაწყვეტილების შესაბამისად სხვა კანონიერი მიზნებისთვისაც.

ავტონომიურობა და დამოუკიდებლობა - კოოპერატივი დამოუკიდებელი და ავტონომიური ორგანიზაციაა, რომელიც კონტროლდება მისი წევრების მიერ. კოოპერატივის მიერ მესამე პირთან (მთავრობის ჩათვლით) რაიმე გარიგების გაფორმების ან სხვა წყაროდან კაპიტალის მოზიდვის შემთხვევაში კოოპერატივი ხელმძღვანელობს წევრთა დემოკრატიული კონტროლისა და კოოპერატივის ავტონომიურობის პრინციპების დაცვით.

განათლება, ტრენინგი და ინფორმაცია - კოოპერატივი უზრუნველყოფს თავისი წევრების, არჩეული წარმომადგენლების, მენეჯერებისა და დაქირავებული თანამშრომლების განათლებასა და კვალიფიკაციის ამაღლებას, რათა შემდგომში საკუთარი წვლილი შეიტანონ კოოპერატივის განვითარებაში. კოოპერატივი ინფორმაციას აწვდის ფართო საზოგადოებას კოოპერაციული პრინციპების რაობისა და სარგებლიანობის შესახებ.

კოოპერაცია კოოპერატივებს შორის - კოოპერატივი მოწოდებულია გააუმჯობესოს თავისი წევრების მომსახურების ხარისხი კოოპერაციული მოძრაობის გაძლიერებისა და სხვა კოოპერატივების ადგილობრივ, ეროვნულ, რეგიონულ და საერთაშორისო გაერთიანებებთან თანამშრომლობით.

საზოგადოებაზე ზრუნვა - კოოპერატივი ზრუნავს მისი საქმიანობის გეოგრაფიულ არეალში მოსახლე საზოგადოებაზე/თემზე/სოფელზე მის წევრთა მიერ შეთანხმებული ღონისძიებების განხორციელების გზით.

კოოპერაციულ საწყისებზე დაფუძნებული და მოქმედი საწარმოები/გაერთიანებები ეკონომიკის ყველა დარგს მოიცავს, თუმცა ამ ნაშრომის მიზანია წარმოაჩინოს როგორც სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის მნიშვნელობა და უპირატესობა, აგრეთვე სუსტი მხარეებიც.

რაც შეეხება შეკითხვას - „წარმოადგენს თუ არა კოოპერაციული სისტემა ინოვაციას საქართველოსთვის?“ უნდა ვაღიაროთ, რომ საქართველოში, სრულიად გასაგები მიზეზებისა და გარემოებების გამო, რამდენადმე საგულისხმო პრაქტიკული ცოდნა და გამოცდილება ამ სისტემასთან მიმართებაში არ არსებობს და შეუძლებელიცაა რომ არსებობდეს, რადგან სამოცდაათი წლის მანძილზე ხელოვნურად რეგულირებული გეგმიური ეკონომიკის, თავისუფალი ბაზრის აკრძალვის, კერძო საკუთრებისა და კერძო მეწარმეობის დათრგუნვისა და კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების სახით ძალმომრეობითი „საწარმოო კოოპერაციის“ დანერგვის პირობებში აღნიშნული სისტემა ვერანაირად ვერ განვითარდებოდა. მეტიც, 1991 წელს, დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდგომ, ოცწლიან პერიოდშიც

დარგის განვითარებასთან დაკავშირებული რამდენადმე გააზრებული და გრძელვადიან სტრატეგიულ ხედვებზე დაფუძნებული პოლიტიკა არც შემუშავებულა და არც გატარებულა.

3. რატომ მაინცდამაინც სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივები?

როგორც ზემოთ აღინიშნა, კოოპერატიული სისტემა წარმოადგენს თავისუფალი ბაზრის პირობებში მწირი ეკონომიკური ბაზის მქონე დაბალკონკურენტუნარიან საწარმოო ძალთა თავდაცვით რეაქციას და მსხვილი და ძლევამოსილი კორპორატიული კაპიტალის საპირწონეს. სოფლის მეურნეობის კონტექსტში ხშირ შემთხვევებში კოოპერატივებს ქმნიან მცირე საოჯახო მეურნეობები/ფერმები თავისუფალი ბაზრის გამოწვევების დასაძლევად. ეს გამოწვევები ძირითადად გამოიხატება იმაში, რომ მსხვილი ბიზნესი, თავისი ბუნებიდან გამომდინარე, მიმართულია ფერმერთა არაკეთილსინდისიერი ექსპლუატაციისკენ და ამას იგი გარკვეული მონოპოლისტური პრაქტიკის დანერგვის გზით ახერხებს; ან სხვა შემთხვევაში მსხვილი ბიზნესი საერთოდ უგულებელყოფს მცირე ფერმერულ მეურნეობებს, რადგან მათი დაბალი მსყიდველობითუნარიანობისა და შეზღუდული მწარმოებლურობის გამო ცალკეულ მცირე მეურნეობებთან ეკონომიკური თანამშრომლობა არამომგებიანია. მსოფლიოს მოწინავე გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ სოფლად სერვის კოოპერატივების განვითარება ხელს უწყობს სამომხმარებლო და სარეალიზაციო ბაზრებზე მცირე ფერმერების წვდომის გაუმჯობესებას და ორივე სახის ზემოთ აღწერილი გამოწვევის დაძლევას (Schrader, 1989).

მცირე მეურნეობები/ფერმერები ბაზარზე საკუთარი სავაჭრო პოზიციების გასაძლიერებად იყენებენ სასოფლო-სამეურნეო სერვის კოოპერატივების მომსახურებას. ისინი ერთიანდებიან იმისთვის, რომ საჭირო საწარმოო საშუალებების, კომპონენტებისა და სერვისების (როგორცაა მექანიზაცია, სასუქები, შხამქიმიკატები, კრედიტები, კონსულტაციები და მისთ.) მსხვილ მწარმოებლებთან, მომწოდებლებთან თუ შუამავლებთან მოლაპარაკებისას ერთიანი ძალით გამოვიდნენ. ამით ისინი ახერხებენ ე.წ. „სიმცირის სინდრომის“ დაძლევას, რაც ბაზარზე ცალკეული მცირე მეურნეობების ნაკლებად მოწინავე სავაჭრო პოზიციებში გამოიხატება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, სასოფლო-სამეურნეო სერვის კოოპერატივის სახით ბაზარზე წარმოდგენილია შედარებით მსხვილი „ეკონომიკური აგენტი“, რომელიც თავის თავში აერთიანებს გარკვეული რაოდენობის ცალკეული მცირე მეურნეობების შესაძლებლობებს, მოთხოვნილებებსა და პოტენციალს და რომელიც თავის მხრივ ეხმარება მას ბაზარზე მცირე მეურნეობებისთვის დამახასიათებელ სისუსტეთ

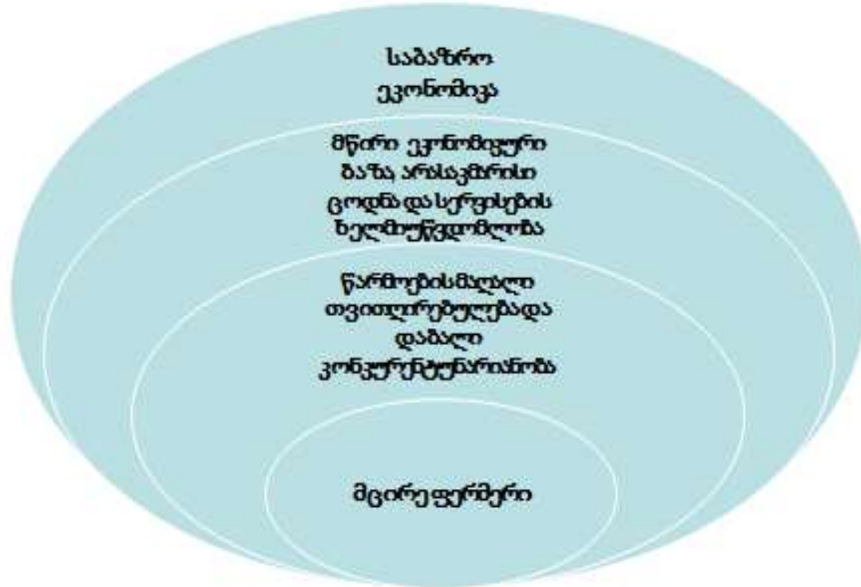

ავტორიტეტად დაძლევაში (Abele & Froberg, 2003). ზემოქმულიდან გამომდინარე უაღრესად მნიშვნელოვანია სერვის კოოპერატივების როლი სოფლად ეკონომიკის გამოცოცხლებასა და განვითარებაში. განვითარებულ საბაზრო ქვეყნებში არსებული კოოპერაციული სისტემების უმრავლესობა სოფლად სწორედ სერვის კოოპერატივების სახით არის წარმოდგენილი.

მთლიანობაში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივები ორ ძირითად ტიპად შეიძლება დაიყოს: **საწარმოო კოოპერატივები**, სადაც წევრები ერთობლივად აწარმოებენ პროდუქციას; ისინი ერთობლივად იყენებენ კოოპერატივის საერთო მფლობელობაში არსებულ ძირითად საწარმოო საშუალებებს, როგორცაა მაგალითად მიწა და მექანიზაციის საშუალებები. საბჭოთა კოლმეურნეობები და ებრაული „კიბუცები“ პრინციპში საწარმოო კოოპერატივებს წარმოადგენენ, თუმცა გამომდინარე იქიდან, რომ ისინი არ ეფუძნებიან კოოპერატივების ფუნდამენტურ პრინციპებს, მათ საერთაშორისო თანამეგობრობა კოოპერატივებად არ ცნობს. საწარმოო კოოპერატივებში ეკონომიკური საქმიანობა ეფუძნება კონსოლიდირებულ საწარმოო საშუალებებს, რაც, ზოგიერთების აზრით, მათ ინდივიდუალურ მცირე მეურნეობებთან შედარებით გარკვეულ უპირატესობას ანიჭებს, თუმცა საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში წარმოებული მეცნიერული კვლევები გვიჩვენებს, რომ დიდი მასშტაბის ეკონომიკა პირველადი სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დონეზე შედარებით არ გვხვდება. მეტიც, ხშირ შემთხვევაში ირკვევა, რომ საწარმოო კოოპერატივები ინდივიდუალურ გლეხურ მეურნეობებთან შედარებით ნაკლებ ეფექტიანია. ამას ადასტურებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ მსოფლიოს კოოპერატივების ალიანსის (ICA) მონაცემებით სამეწარმეო კოოპერატივების ხვედრითი წილი გლობალურ კოოპერაციულ სისტემაში 5%-ს არ აღემატება.

სერვისის კოოპერატივები კოოპერატივების ყველაზე მრავალრიცხოვან და ტიპურ კატეგორიას წარმოადგენს. ეს კოოპერატივები საკუთარ წევრებს წევრთა ქონებისა და მათ საკუთრებაში არსებული ძირითადი საწარმოო საშუალებების კონსოლიდაციის გარეშე ეხმარებიან საჭირო საწარმოო აქტივებისა და კომპონენტების შეძენაში, პროდუქციის გადამუშავებასა და რეალიზაციაში, აგრეთვე საჭირო სასოფლო-სამეურნეო და მარკეტინგული კონსულტაციების მიღებაში. ამ კატეგორიას მიეკუთვნება აგრეთვე არასაბანკო სადეპოზიტო ფინანსური კოოპერატივები, თუმცა მათი საქმიანობის საბანკო ხასიათის გამო მათ, როგორც წესი, ცალკე ქვე-კატეგორიად გამოყოფენ. სერვის კოოპერატივების ხვედრითი წილი განვითარებული ქვეყნების სასოფლო-სამეურნეო ტრანზაქციებში ყველაზე დიდია; მაგალითისთვის აშშ-ში იგი საშუალოდ 30%-ს შეადგენს, ევროკავშირში – 50%-ს, ხოლო იაპონიაში თითქმის 85%-ს.

რატომ კოოპერატივი?

ნახ. 1. კოოპერირების განმსაზღვრელი ფაქტორები

საქართველოში წინა საუკუნის 90-იან წლებში საკმაოდ ქოტურად და არაგეგმაზომიერად წარმოებულმა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის რეფორმამ წარმოშვა 800,000-მდე მცირე გლეხური მეურნეობა, რომელიც ადგილობრივ და საერთაშორისო ბაზრებზე თავისი ეკონომიკური ბაზის სიმწირიდან, დაბალი მსყიდველობით და კრედიტუნარიანობიდან გამომდინარე მსხვილ ბიზნეს ოპერატორებთან შედარებით მეტად არათანაბარ პირობებში იდგა; სწორედ ამიტომ ამ მეურნეობათა უდიდესი უმრავლესობა დღესაც ნატურალურ, არაკომერციულ მეურნეობას მისდევს. ქვეყნის სიღარიბის ზღვარზე და მის ქვემოთ მდგარი მოსახლეობის უდიდესი უმრავლესობა კი სწორედ რომ ამ გლეხური მეურნეობებით არის წარმოდგენილი. ნახ. 1. გვიჩვენებს თუ რა ფაქტორები განაპირობებს ინდივიდუალური გლეხური/ფერმერული მეურნეობების კოოპერირების სისტემის დანერგვის აუცილებლობას.

**ცხრილი 1. საოჯახო მეურნეობების საშუალო ზომა
საქართველოსა და დსთ ცალკეულ ქვეყანაში¹**

ქვეყანა	მიწის ფართობი (ჰა)	ნაკვეთების რაოდენობა (სამოსახლოს წინამდებარე ნაკვეთის გამოკლებით)
საქართველო	0.96	1.3
აზერბაიჯანი	1.86	1.4
ყირგიზეთი	3.80	1.2
ტაჯიკეთი	3-5	1.3
უკრაინა	4.6	1.7

მოწინავე საერთაშორისო გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკისა და მწირი სასოფლო-სამეურნეო ეკონომიკური ბაზის პირობებში დარგის სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის საწყისეზზე დაფუძნებული ორგანიზაციული მოწყობა წარმოადგენს ყველაზე სიცოცხლისუნარიან სისტემას, რომლის პირობებშიც აგრო ბიზნეს სუბიექტებს და მათ შორის განსაკუთრებით მცირე ფერმერებს, საშუალება ეძლევათ მაქსიმალურად აიმაღლონ კონკურენტუნარიანობა, ხოლო სამომხმარებლო და სარეალიზაციო ბაზრებზე გაამყარონ თავიანთი სავაჭრო პოზიციები შემდეგი სახის ეკონომიკურ საქმიანობათა წარმატებული განხორციელების გზით: *კრედიტები და ანაზრები; მარკეტინგი; წარმოების მომარაგება; დამატებითი ღირებულების შექმნა (შენახვა, გადამამუშავება, შეფუთვა).*

ცხრილი 2. სერვის კოოპერატივების განვითარება ცალკეულ ქვეყნებში²

ქვეყანა	წელი	სერვის კოოპერატივების რაოდენობა	წევრთა რაოდენობა	ფერმების რაოდენობა	ფერმები თითო წევრზე გადაანგარიშ.	ფერმები თითო კოოპერატივზე გადაანგარიშ.
საფრანგეთი	2010	2900	500,000	516,100	1	178
უნგრეთი	2007	58	20,177	626,300	31	10,798
იტალია	2008	5,800	900,000	1,679,400	2	290
ნიდერლანდები	2010	60	100,000	70,000	1	1,167
ესპანეთი	2010	3,989	1,160,300	967,290	1	242

¹ წყარო: Lerman Z.&Sedik D. 2014

² წყარო: France: (Eurostat, 2013), (Filippi, 2012); Hungary: (Szabo, 2012); Italiy: (Bono, 2012); Netherlands: (Bijman, van der Sangen, Poppe and Doorneweert, 2012); Spain: (Giagnocavo and Vargas-Vassero 2012) and (Eurostat 2013)

4. ფერმერები და მათი ორგანიზაციები ევროკავშირში

ფერმერთა ორგანიზაციებსა და გაერთიანებებთან მიმართებაში ძალიან ხშირად ადგილი აქვს ფუნდამენტურ შეცდომას, კერძოდ, თითქოს მათი სამმართველო სტრუქტურების ერთგვაროვნებიდან გამომდინარე, მათდამი მხარდამჭერი პოლიტიკის გამომუშავებაც უნიფიცირებულ მიდგომას საჭიროებს. სინამდვილეში, ფერმერთა ორგანიზაციები მეტად მრავალფეროვანია და მათი მიზნები და მისიაც ერთმანეთისგან ხშირად განსხვავდება. ზოგადად შესაძლებელია ფერმერთა გაერთიანებები ორ ძირითად კატეგორიად დაიყოს: *კომერციულ და არაკომერციულ* გაერთიანებებად, თუმცა ორივე კატეგორია გულისხმობს, რომ საქმე გვაქვს კერძო სამართლის, ნებაყოფლობით წევრობაზე დაფუძნებულ სუბიექტებთან, რომლებიც მოქმედებენ მათი წევრების სახელით და მათი ინტერესებიდან გამომდინარე.

ფერმერთა კომერციული გაერთიანებების მიზანია ხელი შეუწყოს საწარმოო ხარჯების მინიმუმადე დაყვანას, საერთო შემოსავლების ზრდასა და ბიზნეს რისკების შემცირებას, რაც უზრუნველყოფს წევრი ფერმერების ინდივიდუალურ წარმოებათა გაფართოებას, მათი ეკონომიკური ეფექტიანობის ზრდასა და ბაზრებზე სავაჭრო პოზიციების გამყარებას. ეს გაერთიანებები უმთავრესად წევრთა ინდივიდუალური სოციალური და ეკონომიკური ინტერესების მიხედვით ოპერირებენ და არა კორპორატიული კაპიტალის დაგროვების მიზნით. ამდენად მათი მოაზრება სხვა კაპიტალზე ორიენტირებული ბიზნეს ფორმებისგან განსხვავებით უნდა მოხდეს.

ფერმერთა კომერციული გაერთიანებები 5 ძირითად ქვეტიპად იყოფა:

- მწარმოებელთა ჯგუფები;
- საწარმოო კომპონენტებით მომმარაგებელთა ჯგუფები (სასუქები, მექანიზაცია, კრედიტი და მისთ.);
- სერვის ჯგუფები (ხელოვნური განაყოფიერება, ვეტერინარია, მარკეტინგი და მისთ.);
- სპეციალურ ინტერესთა ჯგუფები (ახალგაზრდა ფერმერთა კლუბები, სახალხო მრეწველთა ჯგუფები და მისთ.)

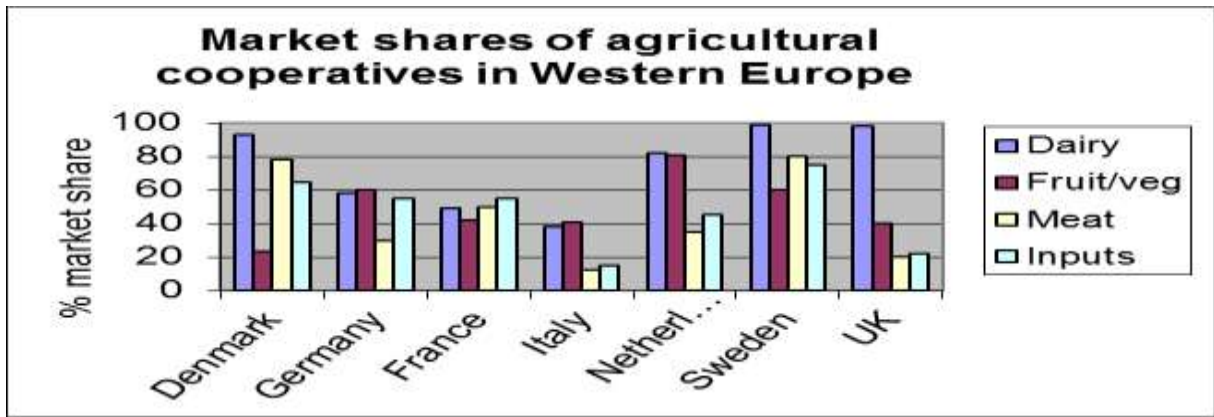
დასავლეთ ევროპაში ზემოთ ჩამოთვლილ ჯგუფებს რამდენიმე ძირითადი სტრატეგიული მახასიათებელი აერთიანებს; კერძოდ, ისინი: ა) მარტივი, ნათელი და რეალისტური მიზნებით ხელმძღვანელობენ; ბ) გამოირჩევიან ფინანსური გამჭვირვალობით და ორიენტირებულნი არიან ბაზრის მოთხოვნილებაზე; და გ) საქმიანობის საწყის ეტაპზე მაინც, ორიენტირებულნი არიან ერთ სპეციფიურ საწარმოო მიმართულებაზე (მაგ. ყველის, ღვინის, თხილის წარმოება და მისთ.) და ამ საწარმოო მიმართულების შესაბამისი პროდუქტის სარეალიზაციო

ბაზრებზე. ამგვარი ჯგუფების წევრები სარგებელს უმთავრესად არა მათ მიერ ინვესტირებული კაპიტალის, არამედ ჯგუფის ფარგლებში გაწეული მომსახურების მეშვეობით იღებენ.

დროთა განმავლობაში აღნიშნული ჯგუფების დიდი ნაწილი განვითარდა და გაიზარდა, რაც უფრო მეტად მათ მიერ გარკვეული რეზერვების მობილიზებისა და კარგად გააზრებული სტრატეგიის საფუძველზე ამ რეზერვების ინვესტირებით იქნა მიღწეული. სტრატეგიისა და ინვესტირების გეგმის გააზრებაში გადამწყვეტი როლი ეკუთვნოდათ და ეკუთვნით ჯგუფის წევრ იმ ფერმერებს, რომელნიც გამორჩეულნი არიან ლიდერისა და სტრატეგიული აზროვნებისთვის აუცილებელი უნარ-ჩვევებით. ამ ჯგუფებში გაწევრიანება ნებაყოფლობითია, თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ იგი ყველა მსურველისთვის ხელმისაწვდომია. თითოეული კონკრეტული ორგანიზაციის მიზნებიდან გამომდინარე მისი წევრები აწესებენ ორგანიზაციაში გაწევრიანების საკმაოდ მკაცრ კრიტერიუმებს.

დასავლეთ ევროპაში კომერციული ფერმერული მეურნეობის საშუალო ზომა 18,7 ჰა-ს შეადგენს და იგი, როგორც წესი, ერთ, შთამომავლობით ფერმერულ, ოჯახს ეკუთვნის. იმის მიუხედავად, რომ ფერმერული მეურნეობის საშუალო მასშტაბი შესაძლებელია აშშ-ს ანალოგიებთან შედარებით საკმაოდ მცირედ მოგვეჩვენოს, იგი მაინც მაღალი კომერციული ეფექტიანობით გამოირჩევა. ამ ფერმერულ მეურნეობათა მომარაგებისა და მათი პროდუქციის რეალიზაციის 50% სწორედ ფერმერულ კომერციულ ორგანიზაციებზე - კოოპერატივებზე მოდის. დასავლეთ ევროპაში დაახლოებით 40,000 სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივი 660,000 კაცს ასაქმებს (წევრების გარდა) და მისი ნაერთი წლიური ბრუნვა საშუალოდ 300 მილიარდ ევროს აჭარბებს.

სასოფლო-სამეურნეო ბაზრებზე სხვადასხვა საწარმოო მიმართულების კოოპერატივების ხვედრითი წილი ქვეყნების მიხედვით განსხვავდება (იხ. ნახ. 2.), თუმცა ზოგიერთი მსხვილი ევროპული აგრო-ბიზნეს სუბიექტი, მათ შორის რამდენიმე მსხვილი ბანკი, წარმოადგენს ფერმერთა კოოპერატივების საკუთრებას და იმართება ფერმერების მიერ. ასეთია მაგალითად: „კრედი აგრიკოლი“, „უნიონ ინ ვივო სირილზ“ (საფრანგეთი); „რაბობანკი“, „ვიონ მითი“, „ფრისლანდ კამპინა დეირი“, „ფლორა“ (ნიდერლანდები); „ქრაუნ მითი“ (დანია); „არლა ფუდს, მილკ ენდ დეირი“ (შვედეთი/დანია); „სვენსკა ლენტმანენ ანიმალ ფიდს“ (შვედეთი); „მეცელიიტო“ (ფინეთი); „ბაი ვა და აგრავის“ (გერმანია); „ქერი დეირი“ (ირლანდია) და სხვ. თითოეული ამ კოოპერაციული კომპანიის წლიური ბრუნვა 2 მილიარდ ევროს აჭარბებს, ხოლო მათი განვითარება დაახლოებით ნახევარი საუკუნის წინ პირველადი კომერციული ჯგუფის შექმნიდან დაიწყო.

ნახ.2. სხვადასხვა საწარმოო მიმართულების კოოპერატივების საბაზრო ხვედრითი წილი³

რაც შეეხება ფერმერთა არაკომერციულ გაერთიანებებს, ისინი სამ ძირითად სახეობად იყოფა: წარმომადგენლობითი, პროფესიული და ე.წ. „ადგილობრივი სამოქმედო ჯგუფები“(LAGs).

წარმომადგენლობითი ორგანიზაციები წარმოადგენენ ფერმერთა ინტერესების დამცველ ლობისტურ ორგანიზაციებს და ისინი მთელ ევროკავშირში გვხვდება. ზოგი ქვეყანა წარმოდგენილია მხოლოდ ერთი ეროვნული გაერთიანებით და მთლიანად ფერმერების მიერ ფინანსდება, მაგ. ინგლისისა და უელსის ფერმერთა ეროვნული კავშირი (NFU), ანალოგიური გაერთიანებები შვედეთსა (LRF) და გერმანიაში (DBV); ზოგი კი ორ-ორი ეროვნული გაერთიანებით, მაგ., საფრანგეთში APCA და FNSEA, ესტონეთში EPKK და EPTK და ა.შ. ეროვნული გაერთიანებების გარდა არსებობს პან-ევროპული გაერთიანება COPA-COGECA, რომელიც 50 წლის წინ შეიქმნა და მის ძირითად მიზანს ფერმერთა გაერთიანებების ინტერესთა დაცვა წარმოადგენს ევროკომისიის და აგრეთვე გლობალურ დონეზე.

ცხრილი 3. ევროკავშირის 10 უმსხვილესი ს/სამეურნეო კოოპერატივი (2008 წ.)⁴

#	დასახელება	ქვეყანა	სექტორი	ბრუნვა (მლრ. ევრო)	წევრთა რაოდენობა	დასაკმებელი მუშახელი
1	FrieslandCampina	NL	რძე	9,481	15,837	20,568
2	Bay Wa	DE	მომარაგება	8,795	:	15,540
3	VION, Son en Breugel	NL	ხორცი	8,540	:	35,583
4	Metsaliitto	FI	ხე-ტყე	6,434	129,270	17540
5	Arla Foods	DK-SE	რძე	6,200	7,625	16,200
6	Danish Crown	DK	ხორცი	6000	10,700	23,500
7	AGRAVIS	DE	მომარაგება	5,811	:	4,000
8	Union IN VIVO	FR	მარცვლეული, მომარაგება	5,200	:	1,500
9	KERRY	IE	რძე	4,700	9,700	22,300
10	DLG	DK	მომარაგება	4,600	28,000	5,000

³ წყარო: (Copa-Cogeca 2010)

⁴ წყარო: (Copa-Cogeca 2010)

პროფესიული გაერთიანებები წარმოადგენს ფერმერთა, მეწარმეთა და მოვაჭრეთა დაჯგუფებებს კონკრეტული სამეწარმეო მიმართულების ან სპეციფიური პროფესიულ-დისციპლინური თემატიკის გარშემო. დასავლეთ ევროპაში ამ მხრივ განსაკუთრებით საფრანგეთი, ესპანეთი და იტალია გამოირჩევა, სადაც ვხვდებით მეღვინეობასთან, ყველისა და სხვა ბრენდული ხასიათის საწარმოო მიმართულებასთან დაკავშირებულ ეროვნულ და ადგილობრივ რეგიონულ გაერთიანებებს. ამგვარი გაერთიანებების ძირითად ფუნქციას წარმოადგენს ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე სპეციფიური პროდუქტების წარმოებისა და რეალიზაციის ხელშეწყობა ამ პროდუქციის სტანდარტიზაციისა და ხარისხის დაცვის, გეოგრაფიული ადგილწარმოშობისა და დასახელების კონტროლის სისტემების ხელშეწყობის, აგრეთვე მარკეტინგისა და ბრენდირების სისტემების დანერგვა-განვითარების გზით.

„ადგილობრივი სამოქმედო ჯგუფები“ (LAGs) ევროკავშირის მიერ განიხილება, როგორც სოფლად განვითარების სტრატეგიის შემუშავებისა და განხორციელების მონიტორინგისთვის ფუნდამენტურად მნიშვნელოვანი გაერთიანებები, განსაკუთრებით ნაკლებად განვითარებული, მარგინალური (მაგ. მაღალმთიანი) რეგიონებისთვის. აღნიშნულ გაერთიანებებში ფერმერებისა და მეწარმების გარდა წარმოდგენილი არიან საჯარო მოხელეები, კერძო სექტორი, ბიზნეს მენეჯერები, იურისტები, პედაგოგები და მისთ. ამ ჯგუფების საქმიანობა ძირითადად მიმართულია განვითარების პოლიტიკის შემუშავებისა და განხორციელების პროცესებში ადგილობრივი სასოფლო თემების ჩართულობის უზრუნველყოფისკენ.

5. ფერმერთა ორგანიზაციები ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში - მსგავსება საქართველოს რეალობასთან

ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში ნებაყოფლობითობისა და დემოკრატიული მმართველობის პრინციპებზე დაფუძნებულ ფერმერთა ორგანიზაციებს თეორიულად განვითარების პროცესებში მნიშვნელოვანი როლი უნდა ეკისრებოდეთ, თუმცა, პრაქტიკულად, ამ გაერთიანებათა ხვედრითი წილი ეკონომიკის განვითარებაში მეტად მცირეა და იგი 5%-ს არ აღემატება. როგორც ირკვევა ამ რეალობას რამდენიმე ფაქტორი განაპირობებს, კერძოდ კი ის, რომ გეგმიური ეკონომიკის პირობებში ძალმომრეობით დანერგილი „კოოპერაციული“ სისტემების კრახით გამოწვეული უნდობლობა ჯერ კიდევ არ არის ბოლომდე დაძლეული, ასევე გარკვეული დრო დასჭირდება სოფლად სოციალური კაპიტალის ხარისხოვნების ამაღლებას, რომლის ამჟამინდელი დონე, ნეგატიური წარსულის გამო დღესაც საკმაოდ დაბალია.

ევროკავშირის სამეზობლო არეალის ბევრ ქვეყანაში საწარმოო და გადამამუშავებელი სიმძლავრეების უმრავლესობა დღესაც ვერ პასუხობს ევროკავშირის სტანდარტებს. საწარმოო ძალები ფრაგმენტირებულია და ხშირ შემთხვევაში მხოლოდ გარკვეულ რეგიონებში არის კონცენტრირებული. ადგილი აქვს მოძველებული და არაეფექტიანი ტექნოლოგიების გამოყენებას. დარგში ინვესტირების დონე მეტად დაბალია, რადგან თავად დარგი ინვესტორებისთვის მიმზიდველად არ ითვლება. კრედიტისა და ხარისხიანი საწარმოო კომპონენტების ხელმიუწვდომლობა იწვევს წარმოების დაბალ დონეს, რის გამოსასწორებლადაც საჭიროა კომერციული ფერმების კაპიტალიზაციის სტრატეგიის შემუშავება და განხორციელება. პირდაპირი ინვესტიციების მოზიდვისა და სახელმწიფო მხარდაჭერის გარეშე ფერმერული მეურნეობები ამ სახის ამოცანების გადაწყვეტას დამოუკიდებლად ვერ შეძლებენ.

ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის რეგიონის მოსახლეობის უმრავლესობა სოფლად ცხოვრობს და მათი ცხოვრების დონე და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისა და განათლების მიღების შესაძლებლობები, ქალაქის მოსახლეობასთან შედარებით, მეტად დაბალია. ადგილი აქვს უმუშევრობის მაღალ დონეს, რასაც განსაკუთრებით ამწვავებს მოსახლეობის და უფრო მეტად ახალგაზრდობის ქალაქად მიგრაციის განხორციელების ტენდენციები. სასოფლო ინფრასტრუქტურას (გზებს, კომუნიკაციებს, ჯანდაცვისა და სხვა სოციალურ დაწესებულებებს) ტრადიციულად ჯეროვანი ყურადღება არ ექცევა. ადგილობრივი წარმოების დაბალი კონკურენტუნარიანობის პირობებში, ადგილობრივ და საექსპორტო ბაზრებზე არსებული საკმაოდ მრავალფეროვანი შესაძლებლობების მიუხედავად, ადგილი აქვს სურსათის იმპორტზე დამოკიდებულების უწყვეტ ზრდას. ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის რეგიონში მაღალი სასოფლო-სამეურნეო პოტენციალი ჯეროვან გამოყენებას საჭიროებს. აქ მეტად პერსპექტიული იქნებოდა ფერმერთა ორგანიზაციების განვითარება, თუმცა ეს უკანასკნელი მეტად დაბალი ტემპებით ვითარდება და ამის მიზეზი, ძირითადად, სახელმწიფო პოლიტიკის ან არაადეკვატურობაში ან არ არსებობაში მდგომარეობს.

ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის რეგიონების ბევრი ქვეყნის მთავრობა დღემდე ვერ აცნობიერებს და სკეპტიკურად უყურებს მცირე გლეხობისა და მისი დაჯგუფებების მნიშვნელობას დარგის, მთლიანობაში კი ქვეყნის განვითარების გრძელვადიან პერსპექტივასთან მიმართებაში. ამ ქვეყნებში განვითარების პოლიტიკა უფრო მეტად მიმართულია ისეთი სფეროებისკენ როგორცაა: ფასებისა და ბაზრების ლიბერალიზაცია, მიწების პრივატიზაცია, სახელმწიფო ადმინისტრაციული სისტემის საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებთან მორგება, რაც თავისთავად აუცილებელია, თუმცა ეკონომიკის ამ მეტად მნიშვნელოვანი მამოძრავებელი ძალის - მცირე გლეხობის უგულვებელყოფას არაფრით არ ამართლებს.

საქართველოს მსგავსად, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის პოსტ-სოციალისტური ქვეყნების უმრავლესობა კოოპერაციას ჯერ კიდევ აღიქვამს, როგორც კოლექტიური წარმოე-

ბის ფორმას, რომელიც უნდა მოემსახუროს სახელმწიფოს მიერ უზრუნველყოფილ ბაზრებს, თუმცა 1991 წლიდან მოყოლებული ამ ქვეყნების უმრავლესობამ მკვეთრად გამოიწვნა მთავრობის როლი კოლექტიურ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებასთან მიმართებაში და დღეს რიგ ქვეყნებში საჯარო ადმინისტრაცია საერთოდ არ ერევა სოციალისტური დროის კოოპერატივების შიდა საქმეებში. რიგ ქვეყნებში (მაგ. ყოფილი იუგოსლავიის ქვეყნები, რუმინეთი, ბულგარეთი და მისთ.) კოლექტიური სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები დღემდე არსებობს, თუმცა ბოლო ოცი წლის მანძილზე მათი რაოდენობა მკვეთრად შემცირებულია. ბევრ ქვეყანაში ნებადართულია სოფლად არსებული კოლექტიური აქტივების ყოფილი წევრებისთვის და მათი შთამომავლებისთვის გადაცემა. ხსენებულ აქტივებზე დაყრდნობით მათ საშუალება მიეცათ დამოუკიდებლად გაეგრძელებინათ ეკონომიკური საქმიანობა, თუმცა მათი უმრავლესობა უმოკლეს ხანში ან გაკოტრდა, ან ლიკვიდირებულ იქნა (როგორც საქართველოს შემთხვევაში).

ცალკეული ფერმერებისთვის ადეკვატური დახმარების გაწევის გარანტირება მხოლოდ ეკონომიკურად სიცოცხლისუნარიან მწარმოებელთა ჯგუფებს შეუძლიათ, თუმცა საწარმოო აქტივებისთვის საჭირო კაპიტალური რეზერვების აკუმულირება მნიშვნელოვან დროს მოითხოვს და დღემდე მათი მცირე რაოდენობის დაგროვება თუ მოხერხდა. ბოლო ოცი წლის განმავლობაში ყოფილი სოციალისტური „კოოპერატივების“ ხელთ არსებული აქტივები მათი ახლებურ კოოპერაციულ სტრუქტურებში რეინვესტირების ნაცვლად ან ჩამოიწერა, ან ცალკეული ინდივიდების ხელში გადავიდა. აღნიშნულის შედეგად, მწარმოებლები ნაკლებად არიან ჩართული პროდუქციისთვის ღირებულების დამატების, მოსავლის შემდგომი გადამუშავებისა და ბაზრებთან ინტეგრირების პროცესებში. წარმატებული ტრანსფორმაციის მაგალითებს მხოლოდ ცალკეულ შემთხვევებში თუ შევხვდებით, მაგ., პოლონეთში, ესტონეთსა და სლოვენიაში რძის მწარმოებელი და გადამამუშავებელი კოოპერატივების სახით და ისიც იმიტომ, რომ მოხდა ძველი აქტივების გააზრებული და კანონიერი რეინვესტირება კოოპერირების ახლებურ სტრუქტურებში (ამასთან ნუ დაგვა-ვიწყდება, რომ სამივე ჩამოთვლილი ქვეყანა ამჟამად ევროკავშირის წევრია).

ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში ფერმერთა ახლებური ორგანიზაციების განვითარებას ხშირ შემთხვევაში აფერხებს არასათანადო საკანონმდებლო ბაზა, ადმინისტრაციული ბიუროკრატია და დამაბრკოლებელი საგადასახადო კანონმდებლობა. ზოგიერთ ქვეყნებში ინდივიდუალური სასოფლო-სამეურნეო წარმოება გათავისუფლებულია დამატებითი ღირებულებისა და საშემოსავლო გადასახადებისგან, თუმცა საკმარისია ინდივიდუალური ფერმერული მეურნეობები ერთ ორგანიზაციაში გაერთიანდნენ, რომ ისინი ჩვეულებრივი მომგებიანი ორგანიზაციის მსგავსად, მომენტალურად ექცვიან დამატებითი ღირებულების, საშემოსავლო და მოგების დასაბეგრ რეჟიმში. აღნიშნული ფაქტი

მნიშვნელოვნად აფერხებს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ორგანიზაციული მოწყობის განვითარებას, დარგის კომერციალიზაციასა და დამატებითი ღირებულების შექმნას.

ფერმერთა ჯგუფებისთვის პრობლემას არა მხოლოდ კაპიტალური რეზერვების მობილიზება, არამედ კრედიტებზე მაღალი საპროცენტო განაკვეთებიც წარმოადგენს. აღნიშნულს ძირითადად განაპირობებს სათანადო საგირავნო უზრუნველყოფის შეუძლებლობა. ხშირ შემთხვევაში, ფერმერთა ჯგუფების ფორმირება მოტივირებულია მხოლოდ გარკვეული საგრანტო დაფინანსებისა და სუბსიდიების მიღების პერსპექტივით (აღნიშნულს საქართველოშიც ჰქონდა და აქვს ადგილი), რაც ფერმერებისთვის სიცოცხლისუნარიან და გრძელვადიან მოტივაციას არ წარმოადგენს. სახელმწიფოს მხრიდანაც სუბსიდირების სქემების ზემოქმედების შეფასებისას ხშირად ადგილი აქვს ცალსახა ინდიკატორების გამოყენებას, რაც ფერმერთა კომერციული ჯგუფების რაოდენობის უბრალოდ დათვლაში გამოიხატება და არა ეკონომიკური სიცოცხლისუნარიანობის ანალიზსა და შემდგომი მხარდაჭერისთვის შესაბამისი ღონისძიებების დასახვასა და განხორციელებაში. ზემოთ ხსენებული მოტივაციით შექმნილ ჯგუფებს ხშირად არ გააჩნიათ განვითარების გრძელვადიანი სტრატეგია და გეგმა, რაც მათ გარე დახმარების შეწყვეტის შემთხვევაში დაშლისა და ლიკვიდაციის რისკის წინაშე აყენებს.

მცირე მიწის ნაკვეთებზე დაფუძნებული ინდივიდუალური ფერმერული მეურნეობების წარმოების ორგანიზების დაბალი დონის მთავარი ნეგატიური შედეგი ამ მწარმოებლების დაბალ კონკურენტუნარიანობაში გამოიხატება, როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო ბაზრებზე. წარმოების ორგანიზების დაბალი დონე ასევე მოასწავებს ბაზრების, მყიდველებისა და ფასების შესახებ ინფორმაციის დაბალ სანდოობასაც. ხშირად პროდუქცია ღირებულების დამატების გარეშე, პირდაპირ მინდვრიდან იყიდება. წარმოების ორგანიზების შემთხვევაში კი შესაძლებელი გახდებოდა პროდუქციის სათანადოდ შენახვა, დახარისხება და შეფუთვა.

ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ბევრ ქვეყანაში (მათ შორის საქართველოშიც) მარკეტინგული სისტემა ძირითადად არაფორმალურ ხასიათს ატარებს და იგი მეტწილად დამოუკიდებლად მოქმედი ინდივიდუალური მყიდველების სახით არის წარმოდგენილი. გარდა ამისა, მოსავლის აღების სეზონის დადგომისას სპონტანურად ყალიბდება მცირე არაფორმალური ბაზრები, უფრო მეტად საავტომობილო გზების გასწვრივ. ბევრ ქვეყანაში მთავრობამ გარკვეული ღონისძიებები გაატარა ფერმერებისთვის და გამოყო „საბითუმო“ საბაზრო სივრცე, სადაც ფერმერებს შეეძლოთ გამოეტანათ და გაეყიდათ პროდუქცია საცალო და საბითუმო მყიდველებზე. ამ ბაზრებზე მოეწყო სასაწყობო ინფრასტრუქტურაც. ზოგიერთ ქვეყნებში (მაგ. პოლონეთი, ბულგარეთი, უნგრეთი) ამგვარი ბაზრების ორგანიზება სახელმწიფოს პირდაპირი დაფინანსებით განხორციელდა და ამ პროცესში მწარმოებლებიც აქტიურ

მონაწილეობას ღებულობდნენ. ზოგიერთ ქვეყანაში (მაგ. უკრაინა), ამგვარი ბაზრების ორგანიზება მწარმოებლების მონაწილეობის გარეშე, კერძო კაპიტალის მეშვეობით განხორციელდა.

მცირე მწარმოებლებს ინდივიდუალურად არ შეუძლიათ მაქსიმალურად ისარგებლონ მასშტაბის ეკონომიკის შესაძლებლობებით, რაც, მაგალითად, საწარმოო კომპონენტების მომწოდებლებისგან საბითუმო ფასდაკლების მიღებაში გამოიხატება. ინდივიდუალური მეწარმე ცხადია ვერ ისარგებლებს ამგვარი შეღავათით, რადგან მისი ინდივიდუალური მოთხოვნილება ამა თუ იმ საწარმოო კომპონენტზე (სასუქი, შხამქიმიკატი, საწვავი და მისთ.) იმდენად დაბალია, რომ მომწოდებლის მხრიდან საბითუმო მოთხოვნად ვერ განიხილება.

დასავლეთ ევროპაში ფერმერთა ბევრი გაერთიანება სწორედ იმიტომ გაძლიერდა, რომ ინდივიდუალური ფერმერების საწარმოო მოთხოვნილებათა ერთ პოზიციად გაერთიანების ხარჯზე მსხვილ საბითუმო მომწოდებელთათვის მიმზიდველ კლიენტად იქცა; მეტიც, მათ გარკვეულ კომპონენტებზე მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად საკუთარი ბიზნეს სისტემებიც კი შექმნეს, მაგალითად საწვავით, ფურაჟით, სათესლე და სანერგე მასალით მომარაგების, კრედიტებისა და ანაზრების, მექანიზაციის, რისკების დაზღვევის, ვეტერინარული, აგრონომიული და სხვა საკონსულტაციო სერვისების მიმართულებით.

ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში ფერმერთა ორგანიზაციების განვითარების მხარდასაჭერად საკანონმდებლო ბაზის შექმნა, მათთვის ტექნიკური და ფინანსური დახმარების გაწევა აუცილებელია, თუმცა, სამწუხაროდ, საკმარისი არ არის. თავისუფალი მეწარმეობა, დამოუკიდებლობა და მიწაზე კერძო საკუთრება თითქმის ნახევარსაუკუნოვანი ტოტალიტარული რეჟიმის შემდგომ, დღესაც სიახლეს წარმოადგენს და ამიტომ კოოპერატივებისა და კოოპერაციის მიმართ ბევრი ამჟამადაც სკეპტიკურად არის განწყობილი. საჭიროება მოითხოვს, რომ განვითარების პოლიტიკის შემუშავებასა და შესაბამისი გადაწყვეტილებების მიღების პროცესებში უზრუნველყოფილ იქნეს ფერმერებისა და სასოფლო თემების მაქსიმალური ჩართულობა და ამ ჩართულობის ინსტიტუციონალიზაცია, რათა მათ როგორც ადგილობრივ, ასევე ეროვნულ დონეზე შეძლონ მათთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან პოლიტიკურ, სტრატეგიულ და ფინანსურ გადაწყვეტილებებზე ეფექტიანი ზემოქმედების მოხდენა.

6. ფერმერთა ორგანიზაციების ხელშემწყობი სახელმწიფო პოლიტიკა ევროკავშირში

ევროკავშირში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია ნებაყოფლობით წევრობას ეფუძნება და ფერმერები თავიანთ ორგანიზაციებს დამოუკიდებლად აფინანსებენ. დაფინანსების წყაროს, ძირითადად, ჯგუფის წევრ ფერმერთა მიერ ნაწარმოები პროდუქციის რეალიზაციიდან ამონაგები თანხები და წევრთათვის გაწეული სერვისისთვის გადახდილი საფასური

წარმოადგენს. გარდა ამისა, კოოპერატივის ფარგლებში ფერმერები ახდენენ კაპიტალური რეზერვების აკუმულირებას, რაც მათ საშუალებას აძლევს დამოუკიდებლად მოახდინონ ინვესტირება ან საჭირო კრედიტების ასაღებად საგირავნო გარანტიის უზრუნველყოფა. ბოლო ასი წლის განმავლობაში სახელმწიფო დამატებით, სხვადასხვა საფინანსო და არაფულადი მექანიზმების გამოყენებით, გარკვეულ დახმარებას უწევს კოოპერატივებს, განსაკუთრებით მათი არსებობის საწყის ეტაპზე.

მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში რძის მწარმოებელი კოოპერატივების მხარდასაჭერად 1933 წელს შეიქმნა რძის ე.წ. მარკეტინგული საბჭო. მის მიზანს ფერმერთათვის რძეზე ფასების სტაბილურობის შენარჩუნება წარმოადგენდა. საბჭოს მიერ ყოველწლიურად წარმოებდა ფერმერთაგან გარკვეული ხარისხის მიხედვით რძის შესყიდვა გარანტირებულ ფასად. ამ მექანიზმის წყალობით რძის მწარმოებელ კოოპერატივებს მიეცათ საშუალება, მიეღოთ სტაბილური შემოსავალი, რამაც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვნად დააჩქარა მათ მიერ კაპიტალური რეზერვების აკუმულირებისა და წარმოების პროდუქტიულობისა და ხარისხის გაუმჯობესებაში სათანადო ინვესტირების პროცესები. კონკურენციის დაცვის შესახებ ევროკავშირის კანონმდებლობის თანახმად, 1994 წელს საბჭო გაუქმდა, რითაც ფერმერებს ერთი მხრივ მიეცათ სარეალიზაციო ბაზრების თავისუფლად და დამოუკიდებლად შერჩევის საშუალება და მეორე მხრივ, გაადვილდა ფერმერთა რეორგანიზება ახლებური კოოპერაციული სტრუქტურების გარშემო.

საფრანგეთში სახელმწიფო მხარდაჭერა უფრო მეტად მიმართული იყო სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო კავშირების განვითარებისკენ, იტალიაში - ადგილობრივ და რეგიონულ დონეზე მწარმოებელთა ფედერირების მხარდაჭერისკენ, ბელგიაში აქცენტი გაკეთდა განათლებასა და საბითუმო ვაჭრობის ხელშეწყობაზე, ხოლო პორტუგალიაში სახელმწიფომ ხელი შეუწყო პროფესიული კავშირების ჩართულობას ეკონომიკური განვითარების პოლიტიკის შემუშავებისა და განხორციელების პროცესებში.

კოოპერატივების განვითარების მხარდაჭერის თვალსაზრისით სახელმწიფოს მინიმალური როლი ევროკავშირის ქვეყნებს შორის მხოლოდ ნიდერლანდებსა და დანიაში შეიმჩნევა. ამ ქვეყნებში საბაზრო კონკურენციის პირობებში ჩამოყალიბდა კონკრეტული პროდუქტის წარმოებასა და გადამამუშავებაზე ორიენტირებული კოოპერატივები, რომლებიც მხოლოდ გარკვეულ ბაზრებზე ოპერირებენ (მაგალითად „დენიშ ქრაუნ“ - ღორის ხორცის მწარმოებელთა კოოპერატივია, რომელიც, ძირითადად, ბრიტანულ ბაზარზე არის ორიენტირებული), თუმცა სახელმწიფოს მინიმალური როლი ამ პატარა ქვეყნებში იმით აიხსნება, რომ სოფლის მეურნეობა მათი ეკონომიკური განვითარებისა და საექსპორტო პოლიტიკის უმთავრესი კომპონენტია და „კოოპერირების“ კულტურა საუკუნეების განმავლობაში ამ საზოგადოებების მთავარ მახასიათებელს წარმოადგენს.

ზოგადად კი შეიძლება ითქვას, რომ ევროკავშირის ქვეყნებში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ეფექტიანი სისტემის არსებობა ხანგრძლივი და მშვიდობიანი განვითარების უწყვეტ პროცესს უკავშირდება. ამ პროცესში სოციალური და ეკონომიკური ფორმაციის კატაკლიზმური ხასიათის ცვლილებებს ადგილი არ ჰქონია, როგორც ეს ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ან ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში მოხდა.

ევროკავშირის დონეზე კოოპერატივებთან დაკავშირებით რაიმე სპეციალური საკანონმდებლო აქტი არ არსებობს. სათანადო კანონმდებლობა ევროკავშირის წევრ სხვადასხვა ქვეყნებში სხვადასხვა ფორმით გვხვდება. ესპანეთსა და გერმანიაში, მაგალითად, არსებობს კოოპერატივების შესახებ კანონი, რომელიც ყველანაირი ფორმისა და დარგის კოოპერაციულ გაერთიანებას მოიცავს. სხვა ქვეყნებში კოოპერატივების მხარდამჭერი საკანონმდებლო დებულებები ან სამოქალაქო და კომერციულ (ბელგია), ან ე.წ. „სასოფლო“ კოდექსებში (საფრანგეთი) გვხვდება. ბრიტანეთში კოოპერატივების სარეგულაციო მექანიზმები კორპორატიულ კანონმდებლობაში გვხვდება, ხოლო დანიაში კოოპერატივების შესახებ სპეციფიური კანონმდებლობა საერთოდ არ არსებობს. მეორე უკიდურესობას წარმოადგენს იტალია და ესპანეთი, სადაც კოოპერატივების მხარდამჭერი დებულებები ამ ქვეყნების კონსტიტუციებშია (!) ასახული. ზოგიერთ ქვეყნებში შექმნილია და ფუნქციონირებს კოოპერაციის სათათბირო საბჭო (ბელგია, საფრანგეთი), რომელიც სხვადასხვა რეკომენდაციას აწვდის მთავრობას.

მთლიანობაში შეიძლება ითქვას, რომ ბაზარზე ორიენტირებულ, დემოკრატიულ საზოგადოებებში კოოპერაციის სარეგულაციო კანონმდებლობა კერძო მეწარმეობასთან დაკავშირებული ფართო საკანონმდებლო ბაზის ნაწილია და იგი მაქსიმალურად მოწოდებულია, არ ჩაერიოს კოოპერატივების მმართველ და საორგანიზაციო ასპექტების დეტალურ რეგულირებაში და ამით ხელი შეუწყოს ამ ორგანიზაციების დამოუკიდებლობასა და ავტონომიურობას. ბოლო წლებში დასავლეთ ევროპაში კოოპერატივების შესახებ კანონმდებლობაში განხორციელებული ცვლილებები ნაკარნახევი იყო სურვილით, რომ კოოპერაციული ორგანიზაციებისთვის მიენიჭებინათ გარკვეული მოქნილობა, რათა ისინი გამკაცრებული კონკურენციის პირობებს მორგებოდნენ, თუმცა ყოველივე ეს განხორციელდა დემოკრატიული კონტროლის კოოპერაციული პრინციპის განუხრელი დაცვით. მაგალითისთვის, საფრანგეთის კანონმდებლობით კოოპერატივებს საფონდო ბირჟებზე ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის საშუალება მიეცათ, თუმცა მსხვილი კორპორატიული კაპიტალის ინტერვენციის თავიდან აცილების მიზნით განისაზღვრა სამმართველო ხმების განაწილების გარკვეული კვოტები. ზოგიერთ კანონში კოოპერატივებს მიეცათ სხვა ბიზნეს ორგანიზაციებზე გარდაქმნისა და რეორგანიზების უფლება (მაგ., შვედეთში 1987 წ. გერმანიაში კი 1994 წელს).

1957 წლის 25 მარტს რომში ხელმოწერილი ევროპის ეკონომიკური თანამეგობრობის შექმნის შესახებ შეთანხმებით განისაზღვრა ევროპის საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკისა (CAP) და ევროკავშირის საერთო ბაზრის ორგანიზაციის (CMO) ფუნდამენტური პრინციპები და წესები, რომლებიც სავალდებულოა ყველა წევრი ქვეყნისთვის, და რომელთა შეცვლა მხოლოდ ყველა წევრი ქვეყნის თანხმობით არის შესაძლებელი.

CAP-ის ფარგლებში არსებობს სასოფლო-სამეურნეო ბაზრისა და შემოსავლების პირდაპირი მხარდაჭერის მექანიზმი (2012 წელს მთლიანობაში ამ ასიგნებებმა 43 მილიარდი ევრო შეადგინა), რომელიც თანადაფინანსების პრინციპით პირდაპირ სუბსიდიებს გასცემს ფერმერთა ორგანიზაციებზე. ამ სახსრებიდან საშუალოდ 7 მილიარდი ევრო ხმარდება სოფლად არასასოფლო-სამეურნეო და გარემოს დაცვითი საქმიანობით დაკავებულ ფერმერთა ორგანიზაციებს. ამ მექანიზმის მეშვეობით ფერმერთა ჯგუფებს ხელი მიუწვდებათ შედარებით იაფ ინვესტიციებზე, რომლის გამოყენებაც მათ შეუძლიათ კონკურენტული მარკეტინგული სტრუქტურების, დამატებითი ღირებულების შექმნის, პროდუქციის ბრენდირებისა და გეოგრაფიული დასახელების დაცვის სისტემების ჩამოყალიბებისა და განვითარების მიმართულებით.

7. სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკა ევროკავშირის წევრობის კანდიდატ და სამეზობლო არეალის ქვეყნებში

ევროკავშირის წევრობის კანდიდატი ქვეყნებისთვის მათი სასოფლო-სამეურნეო განვითარების პოლიტიკის ძირითად ორიენტირს ევროკავშირის საკანონმდებლო აქტებისა და ევროსასამართლოს გადაწყვეტილებების კრებული (ე.წ. „Acquis Communautaire“) წარმოადგენს, თუმცა თითოეული კანდიდატი ქვეყნის სპეციფიკისა და მოთხოვნილებების, აგრეთვე მათი განვითარებისთვის სასოფლო-სამეურნეო დარგის გადამწყვეტი მნიშვნელობისა და არსებული სტრუქტურული და ეკონომიკური ხასიათის პრობლემების გათვალისწინებით, მათ მიეცათ დრო განვიტარებინათ ისეთი ინსტიტუციური და ეკონომიკური მექანიზმები, რომლებიც მათ საშუალებას მისცემდა თანდათანობით მოეხდინათ ევროკავშირთან ინტეგრირება. 1999 წლიდან ევროკავშირის მიერ კანდიდატი ქვეყნებისთვის შემუშავდა სასოფლო-სამეურნეო სფეროში ინტეგრირების სპეციალური დახმარების პროგრამა - SAPARD, რომლის განხორციელების შედეგად ქვეყნები სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისა და შესაბამისი ბაზრების განვითარების მიმართულებით დაუახლოვდებოდნენ ევროკავშირის სტანდარტებს. აღნიშნული პროგრამა ითვალისწინებდა განვითარების 7 წლიანი გეგმის შემუშავებასა და განხორციელებას, რომლის ღირებულების 25%-ს დააფინანსებდა კანდიდატი ქვეყანა, ხოლო დანარჩენ 75%-ს – ევროკავშირი. ამ პროგრამის განსახორციელებ-

ლად თითოეულ კანდიდატ ქვეყანაში ჩამოყალიბდა ან განისაზღვრა სპეციალური სახელმწიფო უწყება, რომელიც პასუხისმგებელია სასოფლო-სამეურნეო სექტორში ევროკავშირის სტანდარტების დანერგვასა და განვითარებაზე. პროგრამა მოიცავს ინვესტიციებს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების, ფერმერთა ჯგუფების, მარკეტინგული და გადამამუშავებელი სიმძლავრეების განვითარების, მიწათსარგებლობის პოლიტიკის, განათლებისა და სასოფლო-სამეურნეო ინფრატრუქტურის გაუმჯობესების მიმართულებით.

რაც შეეხება ევროკავშირის სამეზობლო არეალის ქვეყნებს (საქართველოს ჩათვლით), ევროკავშირის მიერ შემუშავდა სპეციალური სამეზობლო პოლიტიკის პროგრამა (ENP), რომლის მიზანია მეზობლებთან დაახლოების პროცესების ინიცირება. იგი ეფუძნება საერთო ფუნდამენტური ფასეულობების (დემოკრატია და ადამიანის უფლებები, კანონის უზენაესობა, ეფექტიანი მმართველობა, საბაზრო ეკონომიკის პრინციპები და მდგრადი განვითარება) დანერგვასა და შესაბამისი ინსტიტუტების განვითარების მხარდაჭერას. როგორც ზემოთ ითქვა, საქართველოში ევროკომისიის დელეგაციის მიერ შემუშავდა სპეციალური პროგრამა „საქართველოში ევროპის სამეზობლო პოლიტიკა სოფლის მეურნეობისა და სოფლად განვითარების მხარდაჭერისთვის“ (ENPARD). ეს პროგრამა სამეზობლო პროგრამის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს და მისი მიზანია ხელი შეუწყოს საქართველოში ბიზნესზე ორიენტირებულ ფერმერთა ჯგუფების განვითარებას. დარგში ამ მიმართულებით პირდაპირი ინვესტიციების ხელშეწყობის გარდა პროგრამაში გათვალისწინებულია სახელმწიფო ბიუჯეტის მხარდაჭერა სასოფლო-სამეურნეო დარგში შესაბამისი უწყებრივი სტრუქტურების განვითარებისა და დარგის საინვესტიციო მხარდაჭერის სათანადო სახელმწიფო პროგრამების შემუშავებისა და განხორციელების მიმართულებით. აღნიშნული პროგრამის პირველი ფაზის განხორციელება უკვე დაწყებულია და 2015 წლისთვის დაგეგმილია მეორე ფაზის დაწყებაც, რომელიც ანალოგიური ხასიათის ინვესტიციებს გულისხმობს, ოღონდ მარგინალური და ნაკლებად უპირატესი (მაგ. მაღალმთიანი) რეგიონების დასახმარებლად.

ევროკავშირის სამეზობლო არეალის ქვეყნებში სასოფლო-სამეურნეო დარგის განვითარების ეფექტიანი პოლიტიკის განსაზღვრის დამატებით სტიმულს ევროკავშირთან ღრმა და ყოვლისმომცველი სავაჭრო შეთანხმებების (DCFTA) დადების პერსპექტივაც წარმოადგენს, ამ მხრივ არც საქართველოა გამონაკლისი. აღნიშნული შეთანხმების დადება იგეგმება მიმდინარე 2014 წლის განმავლობაში, ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულების გაფორმების შემდგომ, რომელსაც ხელი 2014 წლის ივნისში მოეწერება.

8. პოლიტიკის ორიენტირები საქართველოსთვის

ნებისმიერ ქვეყანაში ფერმერთა ორგანიზაციების განვითარება დიდწილად დამოკიდებულია თვითონ ფერმერთ სურვილსა და მზაობაზე ითანამშრომლონ ერთმანეთთან საკუთარი ცხოვრების პირობებისა და წარმოების გაუმჯობესების მიზნით. იდეალურ შემთხვევაში სოფლად მწარმოებლები არ უნდა იყონ დიდად დამოკიდებულნი მთავრობის კეთილ პოლიტიკურ ნებაზე, მაგრამ მეორე მხრივ, არსებული მდგომარეობიდან გამომდინარე, ფერმერებს აუცილებლად სჭირდებათ მხარდაჭერა, რათა მათ შედარებით დროის მცირე მონაკვეთში შეძლონ საჭირო რესურსების მობილიზება, გააუმჯობესონ ცოდნა, უნარ-ჩვევები და ისწავლონ საბაზრო კონკურენციის პირობებში მოქმედება. ნებისმიერ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია იმის გაცნობიერება, რომ კოოპერაცია თვითმიზანი არ არის, არამედ იგი წარმოადგენს სოფლად ეკონომიკის გამოცოცხლებისა და განვითარების ერთ-ერთ ეფექტურ მექანიზმს, ამიტომ თვიდანვე უნდა განისაზღვროს, რომ კოოპერატივების მხარდაჭერა სოციალური დახმარების სფეროს კი არ განეკუთვნება, არამედ იგი ბიზნესზე ორიენტირებული კომერციული ჯგუფების განვითარებას ემსახურება.

საქართველოში 2013 წლის ივლისში „სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების შესახებ“ კანონის მიღებისა და ამ კანონის მოთხოვნის შესაბამისად, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების განვითარების სააგენტოს შექმნის (2013 წლის ნოემბერი) თანადროულად, ამ სისტემის განვითარების მხარდამჭერი გეგმაზომიერი ეროვნული პოლიტიკის შესამუშავებლად და განსახორციელებლად საკმაოდ ფუნდამენტური წანამდგვრები ჩამოყალიბდა. სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების შესახებ სპეციალური კანონის გარდა შესაბამისი ცვლილებები შევიდა სამეწარმეო და საგადასახადო კოდექსებში, აგრეთვე კანონში „გრანტების შესახებ“. ამ საკანონმდებლო ინიციატივების საფუძველზე სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივი ფრიად შეღავათიან საკანონმდებლო და საგადასახადო რეჟიმში მოექცა, რაც მეტად მნიშვნელოვანია, მაგრამ არასაკმარისი.

საერთაშორისო ექსპერტების აზრით, საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების მხარდამჭერი საკანონმდებლო ბაზა და გატარებული ინსტიტუციონალური ღონისძიებები პოსტ-საბჭოთა სივრცისა და ევროკავშირის კანდიდატ ზოგიერთ ქვეყანასთან შედარებით მეტად პროგრესულია, თუმცა უნდა ვაღიაროთ, რომ ეს ინიციატივები მოქმედი პოლიტიკური თუ უწყებრივი ისტებლიშმენტის მიერ დამოუკიდებლად არ ყოფილა შემუშავებული, მის შექმნაში აქტიურად მონაწილეობდნენ ქვეყანაში არსებული საერთაშორისო და უცხოური ორგანიზაციები და ექსპერტები. ამ თვალსაზრისით მთავრობისა და პარლამენტის მხრიდან ადგილი ჰქონდა საერთაშორისო დონორებთან, განვითარების სააგენტოებთან და ეროვნულ

სამოქალაქო საზოგადოებასთან მჭიდრო თანამშრომლობისა და დიალოგისთვის უპრეცედენტო მზაობასა და ღიაობას, რის შედეგადაც მივიღეთ საწყისი ეტაპისთვის საკმაოდ მოწინავე საკანონმდებლო და სარეგულაციო ჩარჩოები.

პოლიტიკის განსაზღვრისთვის მთავრობის როლი შემდეგ საპროგრამო მიმართულებებსა და პრინციპებს უნდა დაეფუძნოს:

- ფერმერების საქმიანობაში ჩაურევლობა და კოოპერაციული პრინციპების დაცვა;
- ხელშემწყობი საკანონმდებლო და სარეგულაციო ბაზა;
- პოლიტიკური მხარდაჭერა;
- ინფრასტრუქტურის მშენებლობა და რეკონსტრუქცია;
- ფინანსური და ინსტიტუციური მხარდაჭერა;
- მაკროეკონომიკური სტაბილურობა (ფასები, ინფლაცია და მისთ.);
- საკონსულტაციო და სამეცნიერო მხარდაჭერა.

რაც შეეხება პროგრამულ ორიენტირებს, იგი სამ ძირითად ქვეჯგუფად შეიძლება დავყოთ:

- ცნობიერების ამაღლება და განათლება;
- ინვესტიციები, სერვისები და ექსტენსია;
- ლობირება და ადვოკატირება.

მეტად მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინება, რომ თვითონ კოოპერაციული სისტემის მრავალფეროვნება და სირთულე მოითხოვს, სამივე აღნიშნულ სფეროში მხარდაჭერის პროგრამები პარალელურად დაიგეგმოს და განხორციელდეს.

ცნობიერების ამაღლება და განათლება

როგორც ზემოთ აღინიშნა, საქართველოში ნეგატიური საბჭოთა მემკვიდრეობის, აგრეთვე დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდგომ პერიოდში (1991-2012) დარგის მნიშვნელობის უგულვებელყოფის გამო, რამდენადმე საგულისხმო პრაქტიკული ცოდნა და გამოცდილება კოოპერაციულ სისტემასთან მიმართებაში არ არსებობს და შეუძლებელია რომ არსებობდეს, ამიტომ მხარდამჭერი პოლიტიკის ერთ-ერთ უპირველეს პრიორიტეტს მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლება და სახელმწიფო მართვის სისტემის, როგორც ეროვნულ ისე ადგილობრივ დონეზე უწყებრივი უნარიანობის გაძლიერება უნდა წარმოადგენდეს.

აღნიშნულის უზრუნველსაყოფად მეტად მნიშვნელოვანია მოსახლეობისთვის როგორც წარმატებული ასევე წარუმატებელი მაგალითებისა და გამოცდილების გაცნობა. ამ მხრივ მეტად ეფექტიანია როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის გარეთ კარგად გააზრებული კრიტერიუმების მიხედვით შერჩეული სახელმწიფო მოხელეებისა და ფერმერებისთვის

სასწავლო და გაცნობითი ტურებისა და სადემონსტრაციო დღეების მოწყობა და ამ მიზნით შესაბამისი პროგრამებისა და პროექტების შემუშავება.

ცნობიერების ამაღლების ღონისძიებების დაგეგმვისას მედიისა და პუბლიკაციების როლი მეტად მნიშვნელოვანია, ამიტომ აღნიშნულის გათალისწინება პროგრამული დაგეგმვისას აუცილებელია.

დამატებით ჯეროვანი ყურადღება უნდა მიექცეს კვალიფიკაციის ამაღლების ტრეინინგების შემუშავებისა და განხორციელების საჭიროებას ისეთ სფეროებში როგორცაა: ა) ბიზნეს-დაგეგმვა; ბ) მენეჯმენტი (ფინანსური და საოპერაციო); გ) მარკეტინგი და მოლაპარაკებათა უნარ-ჩვევები.

ინვესტიციები, სერვისები და ექსტენსია

მთავრობამ ხელი უნდა შეუწყოს ფერმერთა კომერციულ ჯგუფებში საჭირო კაპიტალის შექმნასა და რეზერვების დაგროვებას, რომელიც საკანონმდებლო-სარეგულაციო ბაზის დახვეწის გარდა მხარდაჭერილი იქნება კაპიტალური ინვესტიციების თანა-დაფინანსების სქემების შემუშავებისა და განხორციელების გზით. ინვესტიციებმა უნდა მოიცვას წარმოებისთვის დამატებითი ღირებულების შექმნისთვის აუცილებელი მიმართულებები, როგორცაა: ა) გადამამუშავებელი, დამხარისხებელი, სასაწყობე და შესაფუთი სიმძლავრეები/დანადგარები, საწარმოო ხაზები და მექანიზაციის საშუალებები; ბ) პროდუქციის ხარისხისა და უვნებლობის უზრუნველყოფი სისტემების დანერგვაში ინვესტირება (სერტიფიცირება, ბრენდირება, ლოგისტიკა და მისთ.); გ) კოოპერატივების ორგანიზაციულ განვითარებაში ინვესტირება (საბუღალტრო და ანგარიშგების სისტემების განვითარების, ბიზნეს-დაგეგმვის, აუდიტისა და იურიდიული მომსახურების ხარჯების თანადაფინანსება).

ამ სფეროებში ინვესტიციების განხორციელების დაგეგმვისას უნდა შემუშავდეს ბენეფიციართა შერჩევის ისეთი კრიტერიუმები, რომელიც გამოარჩევს სათანადო პოტენციალის და/ან ცოდნისა და უნარის მქონე ინდივიდებსა და მათ ჯგუფებს. მეტად მნიშვნელოვანია, რომ საწყის ეტაპზე მთავრობამ ხელი შეუწყოს ვიწრო სპეციალიზაციის ჯგუფებს, რომლებიც ორიენტირებულნი არიან გარკვეული პროდუქტის წარმოებაზე, გადამამუშავებასა და რეალიზაციაზე (მაგ. მარცვლეული, კარტოფილი, თხილი, რძე, ვაშლი, მეცხვარეობა და მისთ.). ეს მიდგომა ხელს უწყობს კონკრეტული პროდუქტების საწარმოო-სარეალიზაციო ციკლის განვითარებას და საბაზრო ინტეგრაციის პროცესების გაძლიერებას.

ასევე, მნიშვნელოვანია ამ პროცესებში მთავრობამ მოახდინოს დარგში მოქმედი დონორების ძალისხმევების კოორდინაცია, რათა თავიდან იქნას აცილებული წინააღმდეგობრივი და ხშირად დამაბნეველი საპროგრამო გზავნილების შეტანა საზოგადოებაში. სწორედ ამ

მიზნისთვის აუცილებელია მთავრობის კარგად გააზრებული გრძელვადიანი პოლიტიკის, სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის შემუშავება.

მთავრობამ ხელი უნდა შეუწყოს პრაქტიკაზე ორიენტირებული ექსტენსიისა და აგრო-კონსულტაციების სისტემის განვითარებას შესაბამისი სატრენინგო და ტექნოლოგიური სახელმძღვანელოების, მეგზურებისა და სხვა საინფორმაციო-საგანმანათლებლო მასალების შემუშავების, გამოცემისა და გავრცელების გზით. გრძელვადიან პერსპექტივაში უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ამ სისტემის განვითარებაში ახალგაზრდობის ჩართულობის უზრუნველყოფას. ასევე საჭიროა სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისა და ორგანიზაციული მართვის სპეციალისტების მომზადება-გადამზადების სისტემის უზრუნველსაყოფად სახელმწიფო დაკვეთის სქემების განვითარება, რომელიც ფერმერთა ჯგუფებთან მჭიდრო თანამშრომლობით უნდა იმართოს.

გარდა ამისა, ადგილობრივ ადმინისტრაციებში ყურადღებით უნდა განიხილონ სასოფლო-სამეურნეო სამსახურების განვითარების საკითხები და მათი ე.წ. სოფლის მეურნეობის პალატებით ჩანაცვლების შესაძლებლობები, რომლებიც სავაჭრო პალატის მსგავსად გაცილებით უფრო ინკლუზიურ და ქმედით სტრუქტურას წარმოადგენს. ფერმერთა ჯგუფების ექსტენსიის მიმართულებით მხარდაჭერა ასევე შესაძლებელია სპეციალისტ ფერმერთა კლუბების, ახალგაზრდა ფერმერთა და ფერმერთა სპეციალიზებული ასოციაციების განვითარების მხარდაჭერით.

ლობირება და ადვოკატირება

მთავრობამ ღრმად უნდა გააცნობიეროს განვითარების პოლიტიკის შემუშავებისა და განხორციელების პროცესებში ფერმერებისა და სასოფლო თემების მაქსიმალური ჩართულობის უდიდესი მნიშვნელობა. ამდენად, აუცილებელია ეროვნულ, ადგილობრივ და საერთაშორისო დონეზე ფერმერთა წარმომადგენლობითი ორგანიზაციების, ლობისტური ჯგუფებისა და სამოქალაქო მონიტორინგის ადგილობრივი ჯგუფების მხარდაჭერა. საჭიროა ხელი შეეწყოს სხვადასხვა მუდმივმოქმედი საზოგადოებრივი ფორუმების შექმნასა და განვითარებას, რაც მთავრობას ერთი მხრივ საშუალებას მისცემს მუდმივი დიალოგის რეჟიმში იმყოფებოდეს მოსახლეობასთან და მეორე მხრივ საზოგადოებას ექნება შესაძლებლობა ერთობლივი ძალისხმევით გადაწყვიტოს მის წინაშე მდგარი პრობლემები და ამოცანები. დამატებითი ორიენტირებისთვის რეკომენდებულია შრომის მსოფლიო ორგანიზაციის 2002 წლის რეკომენდაცია #193 „კოოპერატივების ხელშეწყობა“ (ILO, 2002) და კოოპერატივების საერთაშორისო ალიანსის „განაცხადი კოოპერატივების იდენტობის შესახებ“ (ICA, 1995) გამოყენება.

ბიბლიოგრაფია

- Abele, S. and Frohberg, K., eds. 2003 Subsistence Agriculture in Central and Eastern Europe: How to Break the Vicious Circle, Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe, Vol. 22, IAMO, Halle.
- Bijman, J., G. van der Sangen, K.J. Poppe and B. Dooreweert (2012). "Support for Farmers' Cooperatives; Country Report The Netherlands". Wageningen: Wageningen UR.
- Bono, P. (2012). "Support for Farmers' Cooperatives; Country Report Italy". Wageningen: Wageningen UR.
- Copa-Cogeca (2010) Agricultural Cooperatives in Europe. Main issues and trends Brussels, Belgium
- Eurostat. (2013), Agricultural Holdings, 2000-2010.
- Filippi, M. (2012). "Support for Farmers' Cooperatives; Country Report France". Wageningen: Wageningen UR.
- Giagnocavo, C., Vargas-Vasserot, C.,(2012), "Support for Farmers' Cooperatives; Country Report Spain". Wageningen: Wageningen UR.
- ICA (1995) Statement of Cooperative Identity
<http://www.caledonia.org.uk/papers/ICA%20Statement%20of%20Cooperative%20Identity.pdf>
- ILO (2002). Recommendation R193 – Promotion of Cooperatives Recommendation, 2002 (No. 193)
- Lerman Z.& Sedik D. (2014), Agricultural Cooperatives in Eurasia FAO, March 2014.
- Schrader, L. 1989. "Economic Justification" in D.Cobia, ed., Cooperatives in Agriculture (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall), pp. 121-136.
- Szabo, G.G. (2012). "Support for Farmers' Cooperatives: Country Report Hungary". Wageningen: Wageningen UR.
- Toloraia I., Angelovski D. October (2011). Assessment of the constraints faced by selected farmer organizations and legal entities owned by small scale farmers in Georgia to achieve their potential. FAO.